

ژئوپلیتیک قفقاز

و

امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

دکتر حمید حکیم

عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی

سرشناسه : حکیم، حمید، ۱۳۵۶-
عنوان و نام پدیدآور : ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران/ حمید حکیم: با دیپاچه سید یحیی صفوی.
مشخصات نشر : تهران: خرسندی، ۱۳۹۶-
مشخصات ظاهری : ۳۳۶ ص.
شابک : 978-600-114-807-1

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع : سیاست جغرافیایی -- قفقاز (Geopolitics -- Caucasus)
موضوع : امنیت ملی -- ایران (National security -- Iran)
موضوع : ایران -- روابط خارجی -- قفقاز
موضوع : Iran -- Foreign relations -- Caucasus
موضوع : قفقاز -- روابط خارجی -- ایران
موضوع : Caucasus -- Foreign relations -- Iran
رده بنده سنگ : DK۵۰۹/ح۸۳۹ ۱۳۹۶
رده بندی دربی : ۹۴۷/۵
شماره کتابشناسی ملی : ۴۸۷-۲۱۸

انتشارات خرسندی

تهران، خیابان انقلاب - خیابان فخر راز - خیابان لبافی نژاد - نرسیده به خیابان دانشگاه -

پلاک ۱۷۴ - واحد ۱

تلفن: ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۶۶۴۹۰۸۱

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۲، تلفن: ۶۶۷۵۵۹۱۰-۶۶۹۵۰۷۵۹

فروشگاه شماره ۳: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید برنی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

دکتر حمید حکیم

چاپ اول: ۱۳۹۶ - شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

صفحه آرائی: الهام پیدایی

قیمت: ۲۷۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-807-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۸۰۷-۱

فهرست مطالب

۱۱.....	دیاچه.....
۱۳.....	پیشگفتار مؤلف.....
۱۵.....	فصل اول: مقدمه.....
۱۷.....	مقدمه.....
۲۳.....	فصل دوم: ژئوپلیتیک و امنیت ملی.....
۲۵.....	۱-۲- ژئوپلیتیک.....
۳۵.....	عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک.....
۳۵.....	الف) عوامل ثابت ژئوپلیتیک.....
۳۵.....	۱. موقعیت - رافایو.....
۴۱.....	۲. فضا و تقسیمات آن.....
۴۳.....	۳. وسعت خاک.....
۴۴.....	۴. وضع توپوگرافی.....
۴۴.....	الف) مرزها.....
۴۵.....	ب) شبکه آب‌ها.....
۴۷.....	ج) ناهمواری‌ها.....
۴۸.....	۵. شکل کشور.....
۵۰.....	ب) عوامل متغیر ژئوپلیتیک.....
۵۰.....	۱. جمعیت.....
۵۱.....	۲. منابع طبیعی.....
۵۹.....	۲-۲- امنیت ملی.....
۶۵.....	امنیت نظامی.....
۷۱.....	امنیت سیاسی.....
۷۲.....	ارتباط ژئوپلیتیک و امنیت ملی.....
۷۷.....	فصل سوم: ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی.....
۷۹.....	قفقاز جنوبی و ویژگی‌های منطقه.....
۸۵.....	جمهوری‌های مستقل قفقاز جنوبی.....
۸۵.....	۱) جمهوری آذربایجان.....
۹۱.....	۲) جمهوری ارمنستان.....
۹۴.....	۳) جمهوری گرجستان.....

فصل چهارم: تأثیر تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی بر امنیت سیاسی نظامی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۰۱
عوامل ژئوپلیتیکی منطقه و تأثیر آنها.....	۱۰۷
عوامل ثابت.....	۱۰۷
۱- موقعیت و فضا.....	۱۰۷
۲- وسعت.....	۱۲۰
۳- توپوگرافی (مرزها، شبکه آب‌ها، ناهمواری‌ها).....	۱۲۱
مرزها.....	۱۲۱
شبکه آب‌ها و رودها.....	۱۳۶
ناهمواری‌ها.....	۱۳۹
۲- شکل کشور.....	۱۴۲
عوامل متغیر.....	۱۴۵
۱- جمعیت.....	۱۴۵
۲- منابع طبیعی (غذای - معادنی و انرژی).....	۱۷۲
فصل پنجم: سیاست‌های بازیگران و چالش‌های امنیتی حاصل.....	۱۸۷
سیاست‌های بازیگران و چالش‌های امنیتی حاصل.....	۱۸۹
آذربایجان.....	۱۸۹
ارمنستان.....	۲۰۸
گرجستان.....	۲۱۲
روسیه.....	۲۱۶
آمریکا.....	۲۲۵
ترکیه.....	۲۳۱
اسرائیل.....	۲۴۲
ناتو.....	۲۵۰
اروپا.....	۲۶۰
پیمان ترابوزان.....	۲۶۲
نتیجه فصل.....	۲۶۶
پی‌نوشت‌ها.....	۲۸۸
فصل ششم: جمع‌بندی.....	۲۹۱
منابع.....	۳۱۳

دیباچه

قفقاز منطقه‌ای است که در طی تاریخ باید آن را در حوزه تمدنی ایران محسوب کرده و تا قرارداد گلستان و ترکمنچای جزء خاک ایران محسوب می‌شده است؛ هرچند که با قراردادهای مزبور این منطقه از خاک ایران جدا شد، ولی بی‌شک اشتراک و قرابت‌های این منطقه و جمهوری اسلامی ایران موضوعی است که ریشه در تاریخ داشته و گسستی نیست.

فروپاشی شوروی سابق، ظاهراً که رهای جدید در این منطقه، رخدادی بود که تغییرات ژئوپلیتیکی را در این منطقه به‌رمغان آورد. تغییراتی که در تمامی عوامل (ویژگی‌های) ژئوپلیتیکی این منطقه اعم از عوامل ثابت (اسما، موقعیت جغرافیایی، وسعت، شکل، توپوگرافی) و متغیر (مشمول بر جمعیت و مساحت) بی‌داد.

قفقاز همواره به لحاظ ژئوپلیتیکی از اهمیتی خاص برخوردار بوده و تغییرات صورت گرفته در ویژگی‌های (عوامل) ژئوپلیتیکی منطقه، عاملی است که باعث اهمیت مضاعف و افزایش تأثیر و نقش ویژگی‌های ژئوپلیتیک منطقه شده است. برپایه تک‌تک هر یک از عوامل ژئوپلیتیک منطقه، خود دلیلی بر تأیید این موضوع می‌باشد.

ویژگی‌های ژئوپلیتیک را باید عواملی دانست که در سیاست و رفتار کشورها بسیار تأثیر گذارند. از سوی دیگر اهمیت قفقاز و توجه و حضور و نفوذ بازیگران منطقه، در فرمانطقه‌ای در این منطقه لزوم توجه بیشتر به این مهم را الزامی می‌سازد.

بی‌شک همسایگی این منطقه و کشورهای آن با جمهوری اسلامی ایران و قرابت‌های فرهنگی و تمدنی موجود، موضوعی است که نقش و اثرات حاصل از عوامل ژئوپلیتیک را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پررنگ‌تر می‌سازد.

با توجه به آنچه که بیان شد، بدیهی است که تأثیرات عوامل ژئوپلیتیکی این منطقه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، موضوعی است که از اهمیت خاصی برخوردار بوده و می‌باید مورد توجه قرار گیرد. بر همین اساس در این اثر به شکلی نظام‌مند و علمی، این مهم

صورت گرفته؛ و ضمن بررسی یک یک عوامل ژئوپلیتیک، به تأثیرات آنها بر سیاست و رفتار کشورهای منطقه و فرامنطقه‌ای و تأثیرشان بر امنیت سیاسی نظامی جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است.

با توجه به پایداری و مانا بودن عوامل ژئوپلیتیک و تأثیرشان در گذر زمان، آنچه که در این اثر به آن پرداخته شده و حاصل گردیده است، همواره حائز اهمیت و مورد استفاده بوده و می‌باید مورد توجه قرار گیرد.

دکتر سید یحیی صفوی

استاد دانشگاه جامع امام حسین (ع)

www.ketab.ir

پیشگفتار مؤلف

قفقاز به لحاظ ژئوپلیتیکی همواره از اهمیتی خاص برخوردار بوده و فروپاشی شوروی سابق و تغییرات ژئوپلیتیکی صورت گرفته در منطقه قفقاز، عاملی بود که باعث اهمیت و تأثیرگذاری بیشتر عوامل ژئوپلیتیکی این منطقه گردید. با توجه به همسایگی و اشتراکات تاریخی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با این منطقه، عوامل (ویژگی‌های) ژئوپلیتیکی - اعم از عوامل ثابت و متغیر شامل موقعیت، وسعت، توپوگرافی، شکل، جمعیت و منابع - قفقاز را می‌توان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار دانست. لذا با توجه به این مهم، در اثر پیش رویه این موضوع پرداخته شده است.

تغییرات ژئوپلیتیکی صورت گرفته در قفقاز، عوامل ژئوپلیتیکی جدیدی را در این منطقه حادث نموده است، که بر همین اساس، دو ادعای سه بخش عمده، ابتدا عوامل ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز و سه جمهوری آن مورد واکاوی قرار گرفت و بعد تأثیر هریک از آنها بر امنیت سیاسی نظامی جمهوری اسلامی ایران بررسی شده و پس - یاست و رفتار هریک از دولت‌ها و بازیگران منطقه به عنوان عاملی برآمده از عوامل ژئوپلیتیکی مورد مطالعه قرار گرفته است.

بر همین مبنا، پس از مقدمه در باب موضوع و پرداختن به اهمیت ژئوپلیتیک و امنیت ملی در فصل‌های اول و دوم، در فصل سوم تغییرات و عوامل ژئوپلیتیکی حاصل در قفقاز جنوبی مد نظر بوده و بر این اساس، اثر تغییرات ژئوپلیتیکی صورت گرفته در سطح قفقاز جنوبی و ویژگی‌های ژئوپلیتیکی منطقه پس از این تغییرات مطرح شده است.

در فصل چهارم و پنجم به شکلی نظام‌مند و کامل به تأثیر تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی بر امنیت سیاسی نظامی جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است. در فصل چهارم با عنوان تأثیر تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی بر ابعاد سیاسی نظامی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، در دو بخش عمده، ابتدا یک‌یک ویژگی‌های ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی برای منطقه و هر سه جمهوری آن، و جمهوری اسلامی ایران به طور مشروح واکاوی شده و تأثیرات این عوامل بر منطقه قفقاز جنوبی و جمهوری‌های آن بررسی گردیده است. پس از آن در فصل پنجم، رفتار سه جمهوری قفقاز و

بازیگران موثر منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای تأثیرگذار در منطقه که منتج از عوامل ژئوپلیتیکی منطقه بوده، پرداخته و تحلیل گشته؛ و سپس با توجه به مطالب مطرحه پیشین، به طور مبسوط اثرات این عوامل بر امنیت سیاسی نظامی جمهوری اسلامی ایران بررسی شده است.

در مقام بیان نتایج، ویژگی‌های ژئوپلیتیکی قفقاز را باید عواملی با قابلیت تنش‌زایی دانست که در کنار ضعف این عوامل برای جمهوری‌های قفقاز و جذابیت آنها برای قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای، به طور مستقیم و غیرمستقیم با ایجاد مواردی مانند تنش، بی‌ثباتی، و حضور و نفوذ قدرت‌ها، بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران موثر می‌باشند؛ بطوری که این تغییرات ژئوپلیتیکی، جمهوری اسلامی ایران را با افزایش تهدیدها در ابعاد نظامی سیاسی امنیت ملی راجه کرده است؛ و بزرگترین تهدید ناشی از عوامل ژئوپلیتیکی قفقاز را نیز باید در اثر غیرمستقیم آن یعنی حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای معارض و رقیب با جمهوری اسلامی ایران در این منطقه دانست.

در اینجا بنا بر وظایف اخلاقی و بر اساس کلام بلند "من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق" لازم می‌داند از کلمه اساتید و صاحب‌نظران بزرگواری که در طول روند تدوین این اثر، اینجانب را مرهون محبت‌های بی‌دریغ علمی و معنوی خود نمودند کمال تشکر را داشته باشم به ویژه: جناب آقایان دکتر مسری، دکتر نقانی فیروزآبادی، دکتر طباطبایی، دکتر میرزایی و بالاخص جناب آقای دکتر اصغر جعفری ولدانی که با حمایت‌های علمی خود اثر حاضر را در مسیر واقعی رسیدن به اهداف قرار داد و معنای تقویت پایه‌های علمی آن را فراهم نمودند.

در ضمن مقتضی است از کلیه اساتید و صاحب‌نظرانی که به هر گونه در شکل‌گیری این پژوهش نقش داشتند لیکن مجال نام بردن یک یک ایشان میسر نیست. به همینانه تشکر کرده و آرزوی توفیق روز افزون در کلیه عرصه‌های زندگی از خداوند منان به ایشان خواستارم. و در انتها به جاست از برادرم آقای دکتر امین حکیم و همسرم که در طول این تحقیق همراهیشان یاور من بود، تشکر نمایم.

حمید حکیم

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی

hhakim@atu.ac.ir

تابستان ۱۳۹۶